

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΩΪΝΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ
ΜΑΛΑΚΑΣΙΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ (14 ΙΟΥΛ. – 12 ΑΥΓ. 1959)

ΥΠΟ ΔΗΜ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Τὰ χωρία τῆς πρῶν ἑπαρχίας Μαλακασίου τοῦ νομοῦ Ἰωαννίνων *Χουλιαράδες*, *Βαπτιστής* (τέως *Γκούρα*), *Πετροβούνι* (τέως *Βασταβέτσι*), *Μιχαλίτσι* καὶ *Πράμαντα* κεῖνται νοτιοανατολικῶς τῆς πόλεως Ἰωάννινα, πρωτευούσης τῆς Ἠπείρου, εἰς ἀπόστασιν 35 περίπου χιλιομέτρων ἀπ' αὐτῆς ἐπὶ ὄγκου ὄρεινου, ἀνάντους καὶ δυσπροσίτου πανταχόθεν, εἰς ὕψος ἀπὸ 350 - 1335 μ., ἐπὶ τῆς συμβολῆς τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου μετὰ τοῦ παραποτάμου του *Καλαρρυτινοῦ*¹ (*Ντουβιάκα*) παρὰ τὰ ὄρη *Τζουμέρκα*.

Ἡ μορφολογία τοῦ ἐδάφους τῆς περιοχῆς εἶναι ὄρεινὴ μετὰ τινων ὀλίγων λωρίδων καλλιεργησίμου γῆς εἰς τὰς πλευρὰς τῶν βουνῶν καὶ τὰς βαθεῖας καὶ ἀποτόμους χαράδρας, τὸ δὲ κλίμα εἶναι ψυχρὸν κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ δροσερὸν κατὰ τὸ θέρος.

Τὸ χωρίον «*Χουλιαράδες*»², κείμενον εἰς ὕψος 1079 μ., ἀριθμεῖ περὶ τοὺς 850 κατοίκους, τὸ «*Βαπτιστής*», ὀλίγον χαμηλότερον καὶ εἰς μιᾶς ὥρας ἀπόστασιν ἀπὸ τοὺς «*Χουλιαράδες*», περὶ τοὺς 250 κατοίκους· τὸ *Πετροβούνι* μετὰ τῶν συνοικισμῶν «*Χαροκόπου*», «*Κέδρος*», «*Ποτιστικά*» καὶ «*Ξηροβούνι*» περὶ τοὺς 1200 κατοίκους, τὸ *Μιχαλίτσι*, ἐκτεινόμενον εἰς μῆκος 5 περίπου χιλιομέτρων, περὶ τοὺς 800 κατοίκους, τὸ δὲ χωρίον *Πράμαντα*³ εἰς τὰς παρυφὰς τοῦ ὑψώ-

¹ *Καλαρρυτινός* ὀνομάσθη ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ χωρίου *Καλαρῦτες*, ὅθεν πηγάζει. Παρὰ τὴν ἐπίσημον καθιέρωσιν τῆς ὀρθογραφίας τοῦ ὀνόματος, ὀρθοτέρα ἐθεωρήθη ἡ γραφὴ *Καλαρτινός* καὶ *Καλαρῖτες*, διότι ὑπὸ τῶν ἐπιτοπίων βλαχοφώνων, ὡς καὶ τῶν πλησιοχώρων *Σαρακιωτῶν* καὶ *Ματσουκιωτῶν*, οἱ *Καλαρῖτες* λέγονται *calar*. Ἡ λέξις εἶναι βλαχικὴ σημαίνουσα τὸν ἰπέα, «ἴσως δ'», ὡς ἔγραψεν ὁ Χρ. Ἰ. Σούλης, κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἢ κοινότης ἐδόθη ὡς τιμᾶριον εἰς σπαχῆν (=ἰπέα) τινα Τουρκον». Βλ. Χ. Ἰ. Σούλην, εἰς Ἠπειρ. Χρον., τόμ. 7 (1932) σ. 150.

² Κατ' ἐπιτοπίαν παράδοσιν οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῶν Χουλιαράδων, ἐκ τοῦ γειτονικοῦ Πετροβουνίου προελθόντες, εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰ ἀφθονοῦντα τότε ἐν τῇ περιοχῇ δάση καὶ κατεσκεύαζον *χουλιάρια* καὶ ἄλλα σχετικὰ εἶδη. Ἐκ δὲ τῆς φράσεως τῶν περιόικων «*πᾶμε στοὺς χουλιαράδες*», δηλαδὴ εἰς τοὺς κατασκευαστὰς τῶν χουλιαρίων, λέγουσιν ὅτι προῆλθεν ἡ τοπωνυμία. Βλ. Χ. Ἰ. Σούλη, Τοπωνυμικὸν τῶν Χουλιαράδων, Ἠπειρ. Χρον., τόμ. 7 (1932) σ. 220 - 221.

³ Τὰ *Πράμαντα* μέχρι τοῦ 1881 ὑπήγοντο εἰς τὴν Τουρκίαν, ὁπότε διὰ τῆς συνθήκης

ματος *Στρογγούλα*, εις τὴν καρδίαν τῶν Ἰζουμέρκων, ἀποτελεῖ κωμόπολιν ἐκ 4.000 κατοίκων.

Οἱ κάτοικοι τῶν ἐν λόγῳ χωρίων ἐπαγγέλλονται κυρίως τὸν κτίστην, ἀπέρχονται δὲ πρὸς ἐξεύρεσιν ἐργασίας μετὰ τὰς ἀπόκρεως εἰς τὰς διαφόρους πόλεις καὶ τὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος κατὰ «μπ(ου)λούκια» ἢ «παρέες». Εἰς κάθε μπ(ου)λούκι προΐσταται ὁ «μάστορας» ἢ «ἀρχιμάστορας», ὅστις φροντίζει διὰ τὴν ἐξεύρεσιν ἐργασίας, τὴν πληρωμὴν, τὴν ἐπιστασίαν κτλ. Ἡ ἀποδημία τῶν μαστόρων διαρκεῖ μέχρι τῶν μέσων Νοεμβρίου, ὅποτε οὗτοι ἐπανέρχονται εἰς τὰς ἐστίαις των καὶ ἐπιμελοῦνται τῶν ὀλίγων κτημάτων των ἀναμένοντες πάλιν τὴν ἀνοιξιν. Εἶναι πολὺ φυσικὸν ἐκ τούτου ἡ οἰκονομία τοῦ τόπου νὰ εὐρίσκεται εἰς πολὺ χαμηλὸν ἐπίπεδον, ἐφ' ὅσον στηρίζεται κυρίως εἰς τὰ ἐκ τῆς οἰκοδομικῆς ἐργασίας πεινιχρὰ εἰσοδήματα τῶν μαστόρων. Μηδαμινὰ εἶναι ὡσαύτως καὶ τὰ ἔσοδα ἐκ τῶν ὀλίγων γεωργικῶν καὶ κηπευτικῶν προϊόντων αὐτῶν καὶ ἐκ τῆς μικρᾶς οἰκοσίτου κατὰ τὸ πλεῖστον κτηνοτροφίας. Μόνον εἰς τὰ Πράμαντα ἀκμάζει κάπως ἀκόμη ἡ κτηνοτροφία ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἄλλα χωρία¹.

Οἱ ἄρρενες κάτοικοι τῶν ὡς ἄνω χωρίων κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ ἔτους διάστημα, ὡς εἴπομεν, ἀποδημοῦν, αἱ δὲ γυναῖκες καταγίνονται μὲ τὰς οἰκιακὰς, γεωργικὰς καὶ κτηνοτροφικὰς ἐργασίας. Μόνον δὲ κατὰ τὸ διάστημα τοῦ χειμῶνος παρατηρεῖται κάποια κίνησις εἰς τὰ χωρία, ὅποτε ἔχουν ἐπιστρέψει οἱ ἄνδρες. Τότε γίνονται βαπτίσεις καὶ γάμοι. Κατὰ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἔτους ἐλάχιστοι εἶναι οἱ ἄνδρες, τοὺς ὁποίους δύναται τις νὰ συναντήσῃ ἐκεῖ. Ἡ ζωὴ τῶν γυναικῶν εἶναι, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων Ἑπειρωτισσῶν, ἀφιερωμένη ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν ἐργασίαν. Αὐταὶ μεταβαίνουν εἰς τοὺς «λόγγους» καὶ κόπτουν χονδρὰ ξύλα, τὰ ὁποῖα μεταφέρουν εἰς τὸν οἶκον «ζαλωμένες σιὸν πλάτη», ὡς λέγουν, διὰ νὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ πρὸς θέρμανσιν κατὰ τὸν χειμῶνα, αὐταὶ μεταφέρουν πρὸς ἄλλεις εἰς τοὺς ὑδρομύλους τὸ σιτάρι ἢ τὸ καλαμπόκι, αὐταὶ παρασκευάζουν τὸ ψωμί τῆς οἰκογενείας, σκάπτουν, θερίζουν, ἀλωνίζουν, βόσκουν τὰ γιδοπρόβατα, ὑφαίνουν, κεντοῦν, μετακομίζουν βάρη, ἀνατρέφουν παιδιὰ καὶ τίς οἶδε πόσους ἄλλους κόπους καταβάλλον νυχθημερὸν μεταβαίνουσαι πεζῇ συνήθως ἀπὸ τόπου εἰς τό-

τοῦ Βερολίνου προσηρτήθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὸ κέντρον τῆς κωμοπόλεως κεῖνται ἴδιον μόνον περὶ τὰς 300 οἰκίας, αἱ δὲ ὑπόλοιποι 400 περίπου εὐρίσκονται ἐσκορπισμένα εἰς τὰς συνοικίας: *Τσόπελας, Χρηστοὶ ἢ Μετόχι, Ντούναβος, Ἁγία Τριάς, Φράζος, Ἁγία Μαρίνα, Λεβέντισσα, Σφάντζος καὶ Κομματάκια ἢ Τούρκα.*

¹ Σημειωτέον δ' ὅτι κατὰ τὸν χειμῶνα τὸ ἥμισυ τῶν κατοίκων τῶν Πραμάντων, ἢτοι οἱ κτηνοτρόφοι καὶ οἱ ἄλλοι μικροεπαγγελματίαι κατέρχονται εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἁρτης καὶ εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν, οἱ μὲν πρὸς διαχειρίσιν τῶν ποιμνίων των, οἱ δὲ πρὸς ἐξεύρεσιν ἐργασίας. Οὗτοι καλοῦνται «*χειμωνῆτες*».

πον καὶ μεγάλας ἀποστάσεις διανύουσαι. Ἄξιον σημειώσεως προσέτι εἶναι ὅτι καὶ ὅταν ἀκόμη ἤρχοντο διὰ τὰ τραγουδήσουν πρὸς ἠχογράφησιν ἢ μοῦ διηγούντο παράδοσιν ἢ παραμῦθι ἢ ἄλλο τι, δὲν ἔπαυαν ἀπὸ τοῦ νὰ γνέθουν. Εἶναι γνωστόν, ὅτι καὶ κατὰ τὴν ὥραν τῆς μεταβάσεως αὐτῶν εἰς τὴν πηγὴν ἢ τὴν βρύσιν πρὸς ἀντιλησιν ὕδατος ἢ ὅταν «πᾶνε στὴ βοσκῆ» τὰ ζῶα των βαδίζουσαι γνέθουν, τὰ δὲ κορίτσια ἐτοιμάζουν εἰς τὸν ἀργαλειὸν τὰ προικιά των, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν ὀλόκληρον διὰ τὴν χωρικὴν οἰκογένειαν περιουσίαν.

Ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν οὗτοι ὁμιλοῦν ἡμιβόρειον γλωσσικὸν ἰδίωμα¹. Ἡ κώφωσις τῶν ἀτόνων φωνηέντων ἐν τῇ γλώσσῃ των δὲν εἶναι μεγάλης ἐκτάσεως, εἰς δὲ τὰ ἄσματα εἶναι ἀτονωτέρα ἢ εἰς τὸν πεζὸν λόγον. Ἐπειτα τὸ γλωσσικὸν τοῦτο φαινόμενον δὲν ἔχει σταθερότητα, διότι ὁ ἴδιος π.χ. ὁμιλήτης δύναται ἀφηγούμενος παραμῦθι ἢ ἄλλην λαϊκὴν διήγησιν νὰ εἴπῃ κατὰ τὴν ἰδίαν ὥραν παιδί καὶ π'δὶ, σ'κώθ'κι ἀλλὰ καὶ σ'κώθ'κε, σηκώθ'κε ἢ σ'κώθηκι.

Ἐκ τῆς περιφερείας ταύτης δὲν εἶχομεν μέχρι τοῦδε ἐπαρκεῖς λαογραφικὰς συλλογὰς, ἂν ἔξαιρέσωμεν μικρὸν χειρόγραφον ἐκ «Λαζαρικῶν» τινῶν ἄσματων τοῦ Βασιλείου Χριστοῦ, σχήματος 4ου, ἐκ σελίδων 18, γενόμενον τῷ 1915, ἀποκείμενον δ' ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ ὑπ' ἀριθμ. 64, καὶ τινῶν δημοσιευμάτων τοῦ ἐκ Χουλιαράδων Χ. Ἰ. Σούλη², καὶ τῶν Κ. Στεργιοπούλου³ καὶ Κ. Α. Μέριτζιου⁴.

Πρὸς πλήρωσιν τῆς ἐλλείψεως ταύτης ἐνηργήθη ἐνταῦθα ὑπ' ἐμοῦ ἐξ ἀποστολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν λαογραφικὴ συλλογὴ καὶ ἠχογράφησις δημόδους μουσικῆς ἀπὸ τῆς 14ης Ἰουλίου - 13ης Αὐγούστου 1959. Ἐκ τῶν ὡς ἄνω χωρίων συνελέγη ποικίλη λαογραφικὴ ὕλη, ἥτις κατεγράφη εἰς 610 σελίδας τετραδίου, σχήματος 8ου μεγάλου. Τοῦτο κατατεθὲν ὡς χειρόγραφον εἰς τὸ Λαογρα-

¹ Βλ. Γ. Ἀναγνωστοπούλου, Μικρὰ συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν ἠπειρωτικῶν τοπωνυμίων. Ἠπειρ. Χρον., τόμ.1 (1926) σ. 86 κἄξ.

² Ἠπειρωτικὰ αἰνίγματα. Ἠπειρ. Χρον., τόμ. 1 (1926) σ. 158 - 189 καὶ 313 - 329. Τὰ τραγούδια τοῦ Λαζάρου, αὐτόθι 2 (1927) σ. 182 - 200. Ἐν σελ. 185 δημοσιεύονται καὶ 3 μουσικοὶ τρόποι τῶν «Λαζαρικῶν» ἄσματων εἰς εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν γραφὴν. Τὰ κουδαρίτικα τῶν Χουλιαροχωρίων τῆς Ἠπείρου ἢ περὶ τῆς συνθηματικῆς γλώσσης τῶν κτιστῶν τῶν Χουλιαροχωρίων τῆς Ἠπείρου. Αὐτόθι, τόμ. 5 (1930) σ. 161 - 168. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Καλαριτῶν. Αὐτόθι, τόμ. 7 (1932) σ. 149 - 156. Τοπωνυμικὸν τῶν Χουλιαράδων. Αὐτόθι, τόμ. 7 (1932) σ. 216 - 245.

³ Κ. Στεργιοπούλου, Ἠπειρωτικαὶ μαντεῖαι. Ἠπειρ. Χρον., τόμ. 7 (1932) σ. 173-212. Τοῦ ἰδίου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν Ἠπειρωτικῶν τοπωνυμίων. Αὐτόθι, τόμ. 8 (1933) σ. 99 - 140. Αἱ δημοσιευθεῖσαι ἄλλαι τοπωνυμολογικαὶ ἔρευναι τοῦ συγγρ. δὲν ἐνδιαφέρουν τὸ θέμα μας.

⁴ Κ. Α. Μέριτζιου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἐρημνείαν τῶν ξένων ἠπειρωτικῶν τοπωνυμίων. Ἠπειρ. Χρον., τόμ. 9 (1934) σ. 182 - 203.

φικόν Ἄρχεϊον κατεγράφη ὑπ' ἀριθμὸν 2.302.¹ Ἡ ὕλη αὕτη περιλαμβάνει: κείμενα δημοδῶν ᾠσμάτων 283, παραδόσεις 61, παραμύθια καὶ εὐτραπέλους διηγήσεις 25, παροιμίας 200, αἰνίγματα 30, ἀράς 11, τοπωνύμια 392, ἱκανὸν ἀριθμὸν ὀνομάτων, ἐπωνύμων, παρωνυμίων καὶ χωρικῶν περιπαιγμάτων, ὡς καὶ περιγραφὰς ἐθίμων κοινωνικῆς ὀργανώσεως, ἐνδυμασίας, χορῶν, οἰκιακῶν σκευῶν, δεισιδαιμόνων δοξασιῶν καὶ εἰδήσεις, ἀναφερομένας εἰς τὸ παιδίον, τὸν γάμον, τὴν τελευτήν, τὴν ἀστρολογίαν, τὴν μετεωρολογίαν, τὴν μαντικὴν, τὴν δημώδη ἱατρικὴν καὶ τὴν λαϊκὴν λατρείαν.

Πρὸς τούτοις διὰ τοῦ μαγνητοφώνου τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἐταιρείας, λειτουργοῦντος δ' ἠλεκτρικῶν συστοιχιῶν, ἐγένετο παρ' ἡμῶν ἠχογράφησις τῆς μουσικῆς 114 μελωδιῶν δημοδῶν ᾠσμάτων, ἰδίᾳ κλέφτικων καὶ μοιρολογίων.

Ἐκ τῆς συλλεγείσης λαογραφικῆς ὕλης εἰδικώτερον τοπικὸν διαφέρον παρουσιάζουν τὰ ᾠσματα καὶ αἱ παραδόσεις. Ἄσματα ἐνταῦθα ἰδιαζούσης σημασίας εἶναι κυρίως τὰ κλέφτικα, τὰ Λαζαρικὰ καὶ τὰ μοιρολόγια. Διαφορὰς ὡς πρὸς τὴν μελωδίαν καὶ τὰ κείμενα εὐρίσκει τις συγκρίνων αὐτὰ πρὸς ᾠσματα ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἡπείρου. Τὰ δὲ μοιρολόγια συγκρινόμενα πρὸς τὰ ἀνάλογα ἐξ ἄλλων τόπων τῆς Ἑλλάδος διακρίνονται ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου καὶ μορφῆς. Οὕτω τὰ Τζουμερκιώτικα μοιρολόγια δὲν περιέχουν ὀνόματα καὶ λεπτομερείας περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τοῦ νεκροῦ, ὡς συμβαίνει π. χ. μετὰ τὰ μοιρολόγια ἐκ Μάνης καὶ ἐκ νήσων τοῦ Αἰγαίου, ἀλλ' εἶναι βραχέα εἰς ἀνομοιοκαταληκτοὺς στίχους δονούμενα ἀπὸ παλμοὺς ἀληθινῆς ποιήσεως. Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ ἐπόμενον μοιρολόγι γυναικὸς ἐκ Χουλιαράδων πρὸς νέον.

- Σὲ παραγγέλλω, μαύρη γῆς καὶ ῥαχιασμένο χῶμα,
αὐτὸ τὸν νιὸν ποῦ σοῦ ἴστυλα νὰ μὴ μοῦ τὸν ῥαχιάσης.

- Ν - ἐγὼ δὲν εἶμαι ἢ μάννα του μοῦδὲ κ' ἢ ἀδεροφή του.

Μένα με λένε μαύρη γῆ καὶ ῥαχιασμένο χῶμα.

Παίρω τοὺς νιοὺς γιὰ λεβεντιά, τίς νιὲς γιὰ τὰ τραγούδια,
παίρω καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ νὰ παίζουν, νὰ γελᾶνε.

Ὁ διάλογος τῆς μοιρολογίστρας μετὰ τὴν «μαύρη γῆ» ἐξαιρετικὴν προσδίδει εἰς τὸ μοιρολόγι κίνησιν, ἢ δὲ παραστατικότης τῶν εἰκόνων καὶ ἡ ἐπιγραμματικότης προκαλοῦν βαθεῖαν αἰσθητικὴν συγκίνησιν.

Εἰς ἕτερον μοιρολόγι ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου ἢ μοιρολογίστρα διατυπώνει εἰς ὀλίγους ἀλλ' ἀδροὺς καὶ ἐπιγραμματικούς στίχους τὸν βαθύτερον τῆς ψυχῆς πόθον τῆς συνεχίσεως τῆς ζωῆς.

¹ Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς μου σημαντικῶς συνέβαλεν ὁ ἐκ Μιχαλιτσίου δημοδιδάσκαλος κ. Ν. Κοσμάς, τὸν ὁποῖον εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης.

Σήκω, Μαριώ μ', ὅπ' τῆ μαύρη γῆ, τὸ ῥαχνιασμένο χῶμα,
 φκειάσε τὰ χέρια σου τσαπιά, τὶς ἀπαλάμες φτυάρια
 ρίξε τὸ χῶμα σὲ μεριά, τὴν πέτρα κάτ' τὴν ἄλλη
 κι ἀπὸ τῆ δέξα τῆ μεριά ν' ἀφήσης παραθύρι
 νὰ μπαίνουν-βγαίνουν τὰ πουλιά, τῆς ἀνοιξῆς τ' ἀηδόνια.

Σημειώνω ἀκόμη μοιρολόγι, τὸ ὁποῖον ἀπευθύνεται εἰς διάφορα πρόσωπα, ἥτοι νέον, γέροντα, νέαν κτλ.

- Σταφύλι μου, κρουστάλλινο, ποῦ θέλ' νὰ μείνης βράδυ;
- Ἐσὺ γὰρ μένα δὲν πονεῖς, τὸ τί ρωτᾷς ποῦ μένω;
- Ἀνάθεμα κι ἂν δὲν πονῶ κι ἂν δὲν ἀναστενάζω
 κι ἂν δὲν βαστῶ τὰ διάβατα ὅσο νὰ σ' ἀνταμώσω!

Εἰκ. 1. Παῖδες, ψάλλοντες τὰ Λαζαρικά, φέρουν εἰς χεῖρας
 τοὺς κύπρους καὶ καλάθι διὰ τὰ αὐγά.

Δὲν ἐπιτρέπει ὁ χῶρος, ἵνα γίνῃ εὐρύτερος λόγος καὶ διὰ τὰ ἔξ ἴσου ἐξαιρέτα μοιρολόγια τοῦ Μιχαλιτσίου καὶ τῶν Πραμάντων, τῶν ὁποίων ἠχογράφησα τὰ κείμενα καὶ τὰς μελωδίας.

Ἐκ τῶν λατρευτικῶν ᾄσμάτων τὰ ᾄδόμενα κατὰ τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου¹ λέγονται «κόλινα», ἥτοι κάλαντα, ἢ «ὁ Λάζαρος», ᾄδονται δ' ὑπὸ παιδῶν περιερχομένων τὰς οἰκίας. Ἐκ τούτων εἰς κρατεῖ ἀνηρημένους ἐκ ξύλου κύπρους (κώδωνας), τοὺς ὁποίους κρούει ἐνῶ χρόνῳ ψάλλεται ὁ Λάζαρος, ἕτερος δὲ φέρει καλάθι διὰ τὴν συλλογὴν αὐγῶν (βλ. εἰκ. 1).

Εἰς τὰ Πράμματα κατὰ τὴν 26ην Ἰουλίου (τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς), ἐν

¹ Βλ. καὶ X. Ἰ. Σούλη, Τὰ τραγούδια τοῦ Λαζάρου, ἐνθ' ἀν., σ. 182 κέξ.

Μιχαλιτσίου κατά την 15ην Αὐγούστου και εις τὰ ἄλλα χωρία κατά την 8ην και 9ην Σεπτεμβρίου, ἑορτήν τοῦ γενεθλίου τῆς Θεοτόκου, ἰδιαίτερου διαφέροντος εἶναι ἄσμα και χορὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα «Κύκλες», πού γίνεται εις τὸ μεσοχώρι και μετέχουν αὐτοῦ νέοι και γέροι, ἄνδρες και γυναῖκες¹. Ὁ γεροντότερος τῶν κατοίκων, λεγόμενος τὴν ἡμέραν ἐκείνην «μπαῖραχτάρ² τοῦ χοροῦ», φορῶν «σικκούνι με κεντίδια» και φουστανέλλαν «σέρνει τὸν καγκελλωτὸ χορὸ». Ἀκολουθοῦν οἱ ἱερεῖς τοῦ χωρίου, ἔπονται δ³ οἱ γέροντες, ἔπειτα οἱ νεώτεροι και κατόπιν αἱ

Εἰκ. 2. Ὁ καγκελλωτὸς χορὸς «Κύκλες» κατά τὴν πανηγυριν τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς (26 Ἰουλ.) εις τὰ Πράμαντα.

γυναῖκες ὅλαι καθ' ἡλικίαν. Ὁ χορὸς εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸν μουσικὸν ρυθμὸν τοῦ κατωτέρω ἄσματος. Πρῶτοι τραγουδοῦν οἱ ἄνδρες και ἔπειτα τὸ παίρνουν τὸ τραγούδι αἱ γυναῖκες:

*Τέτοιαν ὥρα ἦταν ἐγέ,
τέτοια και παραπροπέ
τέτοιαν ὥρα χόρευαν
στ' ἀφεντός μας τίς ἀλλές
ὄλ' ἀγόρια και ξανθοὶ
και κορίτσ' ἀπάρθενα κτλ.*

¹ Ἀπὸ τὰ κλέφτικα τραγούδια τῆς περιοχῆς διακρίνονται τὰ ἐξυμνοῦντα τὰ κλέφτικα λημέρια τῶν Τζουμέρκων και τῶν Ἀγρῶφων, ὡς και τὸν τοπικὸν ἥρωα

¹ Βλ. και Κ. Διαμάντη, Τὸ πανηγύρι τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς στὰ Τζουμέρκα με τὸ χορὸ Καγγελάρι. Λίξωνή, τόμ. Γ' (1953) σ. 63 κέξ. Ἡπειρ. Ἔστ., ἔτ. Δ' (1955) τευχ. 35, σ. 260 κέξ.

Κιτσαντώνην (Κατσαντώνην), καταγόμενον κατὰ τὴν ἐπιτοπίαν παράδοσιν ἐκ τοῦ χωρίου Πετροβούνι, ἔνθα ἀπλὴ ἀναμνηστικὴ στήλη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀναγράφει τὸ ὄνομά του μὲ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Χ. Ἰ. Σούλη συνταχθεῖσαν ἐπιγραφὴν: «*Εἰς τὸν λεοντόκαρδον Κατσαντώνην, ἀρχηγὸν τῆς ἐλληνικῆς κλεφτουριᾶς καὶ πρόδρομον ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἡ πατρίς εὐγνωμοῦσα. 1807 - 1930*»¹.

Ἐκ τῶν παραδόσεων πολυπληθέστεραι εἶναι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὰ φαντάσματα («*ἡσκιώματα*») καὶ εἰς τοὺς «*βρικόλακες*». Νομίζω δ' ὅτι ἡ ὑπαρξὶς πολλῶν τοιούτων παραδόσεων ἐνταῦθα ὀφείλεται καὶ εἰς τὰ συχνὰ δυστυχήματα, τὰ ὅποια συμβαίνουν εἰς τὰς βαθείας καὶ ἐξαιρετικῶς ἀποτόμους χαράδρας τοῦ Ἀράχθου. Κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν οἱ «*ἀδικοσκοτωμένοι*» βγαίνουν τὴν νύκτα καὶ συναντοῦν τοὺς διαβάτας, τοὺς ὄμιλοῦν καὶ τοὺς συνοδεύουν ἐπ' ἀρκετὴν ὄραν, πολλάκις καὶ μέχρι τοῦ μεσονυκτίου, ἕως ὅτου «*κράξῃ ὁ κόκοτος*» ἢ ὅταν πλησιάσουν εἰς ἐκκλησίαν. Εὐρῶς διαδεδομένα εἶναι ἔτι καὶ αἱ παραδόσεις, αἱ ὅποια ἀπηχοῦν τὸ «*πέρασμα*» καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ ἐθναποστόλου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, ἐπίσης αἱ ἀναφερόμεναι εἰς Ἀγίους καὶ δὴ τὸν Ἅγιον Νικόλαον ἐν Μιχαλιτσίῳ. Εἰς τὸ Πετροβούνι ἀπαντῶσιν ἱκαναὶ παραδόσεις περὶ τοῦ τοπικοῦ ἡρώος Κατσαντώνη². Ἡ μελέτη τούτων θὰ ὑποβοηθήσῃ εἰς τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τῶν περὶ αὐτὸν κυκλομένων δημοδῶν ᾠσμάτων. Ἐπίσης ἐνδιαφέρουσα εἶναι παραδόσεις περὶ τῆς χολέρας, ἕτερα παραδόσεις αἰτιολογικῆ περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ σφραγισμένων ποδῶν τῶν αἰγῶν, ἄλλη περὶ μολυνθέντων ἱερῶν κτλ.

Παραμύθια καὶ εὐτράπελοι διηγήσεις ἀντιπροσωπεύονται ἐπαρκῶς εἰς τὴν συλλογὴν ἡμῶν, καίτοι ὁ χρόνος τῆς συλλογῆς τούτων δὲν ἦτο ὁ ἐνδεδειγμένος. Τὸ θέρος οἱ ἄνδρες ἀποδημοῦν, αἱ δὲ γυναῖκες ὀλόκληρον τὴν ἡμέραν εἶναι ἀπασχολημένα εἰς τὰ κτήματα καὶ τὴν βοσκήν, κατὰ δὲ τὴν ἑσπέραν, ὅταν ἐπιστρέφουν εἰς τὰς οἰκίας των, εἶναι κατάκοποι ἐκ τοῦ μόχθου τῆς ἡμέρας. Ὅθεν εἶναι δύσκολον, ἂν μὴ ἀδύνατον, τὸ ἔργον τοῦ συλλογέως, ὅσον ἀφορᾷ τοῦλάχιστον εἰς τὴν καταγραφὴν παραμυθίων.

Ἀπὸ τοὺς ὀλίγους ἄρρενας κατοίκους τοῦ Πετροβουνίου ἐπέτυχον ν' ἀποθησαυρίσω ἱκανὸν ἀριθμὸν λέξεων καὶ φράσεων τῆς ὑπ' αὐτῶν ὀμιλουμένης συνηματικῆς γλώσσης, τῶν «*κουδαρίτικων*»³. Βεβαίως εἶχον ὑπ' ὄψιν τὴν εἰδικὴν

¹ Τὴν στήλην ἀνήγειρεν ἡ Κοινότης, προεδρεύοντος τοῦ Χ. Παπᾶ κατὰ τὸ 1930.

² Βλ. καὶ Δ. Λουκοπούλου, Στὰ βουνὰ τοῦ Κατσαντώνη (μὲ εἰκόνες). [Ἀθήναι] 1934.

³ Περὶ τῶν κουδαρίτικων βλ. καὶ Μ. Τριανταφυλλίδην, ἐν Λαογραφίᾳ, τόμ. 7 (1923) σ. 247.

περὶ αὐτῶν μελέτην τοῦ Χ. Ἰ. Σούλη (Ἡπειρ. Χρον., τόμ. 5 (1930) σ. 161-68), ἀλλ' ἢ ἡμετέρα καταγραφή¹ ἐν πολλοῖς συμπληρώνει τὰ ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθέντα.

Εἰς τὴν συλλογὴν ταύτην συμπεριέλαβον καὶ βαπτιστικά ὀνόματα, ἀνδρонуμικά, ἐπώνυμα, παρωνύμια καὶ τοπωνύμια, διότι ταῦτα δὲν ἔτυχον ἀκόμη ἐπιμελοῦς κατὰ τόπους συλλογῆς καὶ εἰδικῆς μελέτης. Εἰς τὴν καταγραφὴν τῶν τοπωνυμίων κατὰ τὴν συλλογὴν ταύτην πολλάκις ἐπετύγχανον νὰ καταγράψω καὶ τὰς μετ' αὐτῶν συνδεομένας δημῳδοὺς παραδόσεις. Ἐκ τῆς προσεκτικῆς δὲ τῶν τοπωνυμίων τούτων ἐξετάσεως δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν, ὅτι ὀλίγα εἶναι τὰ μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχοντα ξένα ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἑλληνικά².

Ἐκ τῶν μετεωρολογικῶν ἔθιμων ἄξιον ἰδιαίτερας προσοχῆς εἶναι τὸ τῆς ἀποκρούσεως τῆς χαλάζης (χφον, σελ. 114): «Ὅταν θέλῃς νὰ διώξῃς τὸ χαλάζι, λέγουν, θὰ πάρῃς ἓνα μαυρομάνικο μαχαίρι, θὰ κάμῃς τὸ σταυρὸ σου, θὰ στραφῆς πρὸς τὸ μέρος ποὺ ἀκούεται τὸ βοῦϊσμα τοῦ σύννεφου καὶ θὰ πῆς: «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος...». Ἔτσι τὸ σύννεφο θὰ διαλυθῇ καὶ δὲν θὰ πέσῃ χαλάζι ἀφοῦ πῆς αὐτά, θὰ καρφώσῃς τὸ μαχαίρι στὴ γῆ». Ἐκ τοῦ λαϊκοῦ δικαίου εἰς τὰς δικαιοπραξίας τῆς περιοχῆς ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμον «τῶν χαρτιῶν». Συμβολαιογράφος δὲν ὑπάρχει εἰς Χουλιαράδες. Τὰ «χαρτιά» γίνονται μὲ μάρτυρας καὶ σήμερον ἀκόμη καὶ εἶναι εἶδος ἰδιωτικῶν συμφωνιῶν. Ἐλάχιστοι μεταβαίνουν εἰς Ἰωάννινα διὰ νὰ συντάξουν ἐπίσημα συμβόλαια. Τὸ «χαρτί» ἢ «ὁ λόγος» εἶναι σεβαστός, ἄλλως τε αἱ περιουσίαι εἶναι τόσον μικραὶ καὶ ἀσήμαντοι! (χφον, σελ. 302-3).

Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, ὅπου λόγῳ ἐλλείψεως συγκοινωνιακῶν μέσων καὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐπεκταθῆ εἰς εὐρείαν διάδοσιν αἱ σύγχρονοι μορφαὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἰδίᾳ τοῦ τεχνικοῦ, ἀπαντῶσιν ἔτι ἐν ζῳῇ τὰ ἐκ παραδόσεως στοιχεῖα τοῦ βίου τοῦ λαοῦ.

¹ Τὰ ὑπ' ἐμοῦ συλλεγόμενα, ὡς ἄνω, «κουδαρίτικα» τοῦ Πετροβουνίου ἐδημοσίευσεν ἐσχάτως ἐν Ἀθηνᾶς, τόμ. 64 (1960) σ. 169-180.

² Βλ. καὶ Κ. Μέρτζιου, Περὶ τῶν ξένων ἐν Ἠπειρῷ τοπωνυμίων, Ἡπειρ. Χρον., τόμ. 9 (1934) σ. 182-203, καὶ Δ. Ἰ. Γεωργακά, Σλαβικὴ ἐπίδραση στὸ τοπωνυμικὸ τῆς Ἠπειροῦ. Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἠπειρον. Εἰς μνήμην Χ. Σούλη, Ἀθήναι 1956, σ. 149-161.